

16. Посольство Об'єднаних Арабських Еміратів в Україні. *United Arab Emirates Ministry of Foreign Affairs and International Cooperation*. URL: <https://www.mofaic.gov.ae/uk-UA/Missions/Kiev/The-UAE>

УДК 94(4/9)

Аулін О.А.

СПЕЦИФІКА РОЗВИТКУ ВІДНОСИН МІЖ ТУРЕЦЬКОЮ РЕСПУБЛІКОЮ І РСАДПЗ

Анотація. У статті досліджується специфіка відносин між Туреччиною і Радою співробітництва арабських держав Перської затоки (РСАДПЗ) у контексті формування сучасної системи геополітичного балансу на Близькому Сході та подальшого розвитку співпраці України з державами регіону. Показано, що турецько-арабські відносини мали різні періоди у своїй історії, особливо починаючи з часів Османської імперії та державотворення монархій Перської затоки. Зазначено, що завдяки курсу адміністрації Президента США Дж. Байдена сучасний стан відносин між Туреччиною та країнами-членами РСАДПЗ значно поліпшився. Зроблені висновки, зокрема, про те, що фінансові ресурси, призначені для стабілізації ситуації на Близькому Сході, частково звільнятимуться і можуть направлятися до інших країн та регіонів, у тому числі до України. Водночас, враховуючи складні відносини між такими стратегічними партнерами України як США і Туреччина, офіційному Києву необхідно приділяти серйозну увагу моніторингу розвитку подій на цьому напрямку.

Ключові слова: Рада співробітництва арабських держав Перської затоки, Близький Схід, геополітичний баланс, турецько-арабські відносини, українсько-турецькі відносини.

***Summary.** The article examines the specifics of relations between Turkey and the Cooperation Council for the Arab States of the Persian Gulf (GCC) in the context of the formation of a modern system of geopolitical balance in the Middle East and the further development of cooperation between Ukraine and the states of the region. It is shown that Turkish-Arab relations had different periods in their history, especially since the time of the Ottoman Empire and the formation of the Persian Gulf monarchies. It was noted that thanks to the course of the US President Biden's administration, the current state of relations between Turkey and the GCC member countries has improved significantly. Conclusions are drawn, in particular, that financial resources intended to stabilize the situation in the Middle East will be partially released and can be sent to other countries and regions, including Ukraine. At the same time, given the complex relationship between such strategic partners of Ukraine as the United States and Turkey, official Kiev needs to pay serious attention to monitoring developments in this direction.*

***Key words:** Gulf Cooperation Council, Middle East, geopolitical balance, Turkish-Arab relations, Ukrainian-Turkish relations.*

У сучасних умовах продовжується зростання впливу Ради співробітництва арабських держав Перської затоки (РСАДПЗ) і Турецької Республіки (ТР) на розвиток подій на Великому Близькому Сході. Це відбувається, зокрема, на тлі намагань США мінімізувати власну мілітарну присутність у регіоні, і водночас залишити за собою значною мірою контроль над важливішими військово-політичними та економічними процесами. Зокрема, йдеться про спроби адаптувати геополітичну модель розподілу «зон відповідальності» зі своїми регіональними союзниками за рахунок делегування ним частини безпекових повноважень. Свого часу цю модель було запропоновано З. Бжезінським з метою оптимізації американської політики в Європі [1, с. 13–30]. В умовах, що склалися, для України є важливим не тільки доступ до потужних вуглеводневих і фінансових ресурсів РСАДПЗ, але

й до політичних – Туреччини (з метою використання їх під час вирішення так званої «кримської проблеми»). Поряд з цим, сучасний стан стратегічних українсько-американських і українсько-турецьких відносин вимагає від офіційного Києва ретельного аналізу можливих змін у ситуації на Близькому Сході для розробки алгоритмів превентивних дій у разі суттєвого підвищення загального рівня конфліктогенності.

Близькосхідною тематикою опікувалися такі вітчизняні й закордонні автори як В. Белокреніцький, З. Бжезинський, О. Богомолів, Д. Брильов, Д. Єремеев, Ш. Ганіюглу, Дж. Гудвін, С. Гуцало, Ю. Кочубей, Р. Ланда, Н. Мхитарян, В. Наср, І. Семіволос, Н. Пророченко, Ю. Роган, О. Руа, Е. Трагер, С. Хантінгтон, В. Швед, О. Ярош та інші. Проте зазначені вище науковці звичайно не розглядали як окрему проблему специфіку відносин між Туреччиною і країнами, що входять до РСАДПЗ, яка є важливою складовою близькосхідного політичного ландшафту.

Мета дослідження – розгляд специфіки відносин між Туреччиною і РСАДПЗ у контексті формування сучасної системи геополітичного балансу на Близькому Сході та подальшого розвитку співпраці України з державами регіону.

Специфіку відносин між Турецькою Республікою і Радою співробітництва арабських держав Перської затоки (РСАДПЗ) визначають здебільшого такі історико-політичні чинники як загальне османське минуле країн, специфіка їх державотворення, змагання за першість у сунітському світі та відносини зі США.

У результаті експансіоністської політики османських правителів к XVII віку була побудована величезна Оттоманська імперія, до складу якої (іноді формально) входили території країн, об'єднаних у сучасній РСАДПЗ. Суперечності, що накопичувалися протягом століть спільного співіснування, вибухнули під час Першої світової війни й стали одним із важливих чинників, що призвели до військової поразки Османську імперію. Так, досить потужні удари турецькі війська отримали від загонів, що підкорялися тодішньому шеріфу Мекки Хусейну бен Алі, і дія-

ли в інтересах Великої Британії [2, с. 204–240, 3, с. 341–383]. Додатковим чинником, що призвів до падіння Османської імперії стало незадоволення арабів власною другорядною роллю в тогочасному халіфаті. Стамбулу не вдалося розіграти панісламську карту. Невдалим опинився і пантюркістський проект – значна частина території майбутнього «Великого Турану», як і раніше, залишалася поза контролем з турецького боку.

За підсумками Першої світової війни територія колишньої Османської імперії, крім сучасної Турецької Республіки, опинилася під владою переможців – Великобританії та Франції [4, с. 653–658, 5, с.331–332]. Тому специфіка державотворення в Туреччині і країнах майбутнього РСАДПЗ розрізнялася кардинально. Насамперед, туркам під керівництвом військово-політичного лідера Мустафи Кемалю (президент ТР з 1923 р.) майбутнього Ата-тюрка (з 1938 р.) вдалося зберегти суверенітет на значній частині Анадолу та Румелії й створити незалежну Турецьку Республіку. Підвалинами ТР стали турецький націоналізм, вестернізація і секуляризм [6, с. 131–158].

Хоча політика вестернізації й зробила Анкару на певний час «молодшим» партнером провідних країн Заходу, проте було збережено суверенітет над територіально-етнічним ядром країни. З часом інтервенти були вигнані. Також була дана відсіч намаганням Кремля використати Туреччину для «експорту революції» в країни Близького Сходу. Однак спроби Мустафи Кемалю поставити іслам на службу інтересам республіки закінчилися поразкою і релігія на декілька десятиліть пішла з публічного політичного життя Туреччини [7, с. 118–140].

В ці часи території сучасних Королівства Саудівська Аравія (КСА), Об'єднаних Арабських Еміратів (ОАЕ), Катару, Кувейту, Бахреїну і Оману знаходилися під британським протекторатом. Всі перераховані країни мали (і мають дотепер) монархічний державний устрій і відчувають значний вплив на державну політику з боку ісламських кіл [8, с. 139–185]. Ситуація в релігійній сфері склалася так, що в Саудівській Аравії, залежному від

неї Бахреїні, Об'єднаних Арабських Еміратах, Кувейті та Омані превалюють мусульманські течії, які О. Руа називає неофундаменталістськими (салафітськими) [9, с. 229-255]. В опозиції до них знаходяться ісламісти – «Брати-мусульмани», ідеологія яких найбільш поширена в Катарі.

Після Другої світової війни як майбутні країни РСАДПЗ, так і Турецька Республіка опинилися на боці Заходу у протистоянні з соціалістичним блоком. Туреччина навіть вступила до НАТО. До початку 1970-х років Анкара продовжувала виконувати функції «молодшого» партнера США і її політика була насамперед спрямована на протидію колишньому СРСР в межах Північно-атлантичного альянсу. Близькосхідний регіон на той час не був пріоритетним для Туреччини. Кіпрська криза 1974 р., коли Сполучені Штати, Великобританія та інші країни НАТО підтримали християнську Грецію, а монархії Перської затоки – Туреччину, змусила Анкару переглянути свій зовнішньополітичний курс у бік більшої уваги до Близького Сходу [10, с. 253–263].

Спроби Анкари грати більш значну роль у регіональних справах наштовхнулися на протидію з боку Саудівської Аравії. Остання після поразки Єгипту в 1973 р. у Війні судного дня почала позиціонувати себе як лідер сунітського світу. У зв'язку з цим, саудівці намагалися перешкодити Анкарі посилити свій вплив у регіоні. Через створення у 1981 р. Ради співробітництва арабських держав Перської затоки зі штаб-квартирою в Ер-Ріяді КСА отримало додатковий інструмент для конкуренції з Туреччиною. На той час політика Бахреїну в значній мірі контролювалася Саудівською Аравією, ОАЕ також йшли у фарватері Ер-Ріяду, спроби Кувейту вести незалежну політику завершилися в 1991 р. після вторгнення С. Хусейна. Отже, саудівську першість у РСДА-ПЗ оспорював тільки Катар, на розвиток контактів з яким зробила ставку Туреччина на противагу просаудівському блоку [8, с. 139–190].

У самій Туреччині ісламісти неодноразово намагалися повернутися у велику політику, однак поки існував запобіжник у вигляді

ді армії, це не вдавалося зробити у повному обсязі. Проте ситуація кардинально змінилася після приходу до влади в країні у 2002 р. Партії справедливості та розвитку (АКР) під керівництвом теперішнього Президента Туреччини Р. Ердогана. З часом новій політсилі вдалося повністю нівелювати роль військових у політиці. У результаті проведення операції «Ергенекон», а також масових репресій після невдалого військового перевороту 2016 р., прихильники ісламізму сформували у країні досить потужну силу.

У 2013 р. військові в Єгипті відсторонили від влади законно обраного президента М. Мурсі, який також очолював побудовану на кшталт турецької АКР місцеву Партію Свободи та справедливості (FJP), що вважалася політичним крилом місцевих «Братів-мусульман» [11, с. 114–222]. Президент Р. Ердоган сприйняв такі дії як власну політичну поразку. Анкару також дратувала беззастережна підтримка політичного перевороту в Єгипті з боку Саудівської Аравії, ОАЕ та Кувейту. З цього моменту починається період погіршення у відносинах ТР із більшістю перерахованих вище країн. Водночас Анкара активізувала відносини з ідеологічно близьким режимом Катару, розколюючи в такий спосіб єдність Ради співробітництва арабських держав Перської затоки.

Катарська криза 2017 р. призвела до конфронтації між Туреччиною і так званим «антикатарським квартетом», до якого крім членів РСАДПЗ Саудівської Аравії, Бахрейну та ОАЕ увійшов Єгипет. Країни «квартету» перервали дипломатичні зв'язки з Катаром і закрили свої кордони для його підданих. Катару закидалася підтримка тероризму в особі ісламістських радикальних угруповань на кшталт ІДІЛ, спроби дестабілізувати ситуацію в Бахреїні та Єгипті через підтримку місцевих ісламістів, а також поширення екстремістської ідеології через потужний інформаційний ресурс «Аль-Джазіра». У відповідь на це, за проханням Дохи, Анкара ввела до Катару додатковий контингент своїх військовослужбовців. Це призвело до подальшого загострення міждержавних відносин між ТР і країнами «квартету» [12, С. 31–35].

Конфронтація наблизилася до свого завершення наприкінці 2020 р. Такі зміни у відносинах Туреччини з арабськими країнами, пов'язують, насамперед, з перемогою на виборах у Сполучених Штатах президента Дж. Байдена, адміністрація якого активувала зовнішню політику США з припинення конфліктів між своїми союзниками на Великому Близькому Сході. Також, після загострення у відносинах зі Сполученими Штатами, що виникло через спроби Туреччини нанести поразку курдам у північній Сирії і встановити контроль за місцевими нафтовими родовищами, Анкара повернулася до більш стриманого й прагматичного курсу у зовнішній політиці. Водночас керівництво провідних арабських країн також отримало від Білого дому відповідні сигнали.

Початком процесу нормалізації турецько-арабських відносин можна вважати 41-й саміт країн РСАДПЗ, який відбувся 5 січня 2021 р. у саудівському місті Аль-Ул. Учасники заходу у складі Бахрейну, ОАЕ, Катару, Кувейту, Оману і Саудівської Аравії підписали декларацію про припинення дипломатичної ізоляції Катару. Проведенню саміту передували інтенсивні консультації політиків країн-учасниць конфлікту, а також Ліги арабських держав і Туреччини.

Напередодні саміту відбулося поновлення контактів між політичними лідерами Туреччини та Саудівської Аравії. У листопаді 2020 р. король КСА С. бен Абдель-Азіз Аль Сауд і президент Туреччини Р. Ердоган обговорили в ході телефонної бесіди саміт «Великої двадцятки». Після цього відбулася особиста зустріч міністра закордонних справ Туреччини М. Чавушоглу та його саудівського колеги – Ф. бен Фархана. За підсумками переговорів глава турецького зовнішньополітичного відомства дуже слушно зауважив, що міцне партнерство між Туреччиною і Саудівською Аравією вигідно не тільки двом країнам, але й всьому регіону. Наступним важливим етапом відновлення турецько-саудівського міждержавного діалогу стало обговорення розвитку двосторонніх відносин між королем С. бен Абдель-Азіз Аль Саудом і президентом Р. Ердоганом 4 травня 2021 р. і деполітизація з боку

ТР вбивства саудівського журналіста Д. Хашкаджі, що відбулося у 2018 р. в стамбульському консульстві КСА.

Продовженням процесу нормалізації арабсько-турецьких відносин стала заява від 10 січня 2021 р. міністра закордонних справ Об'єднаних Арабських Еміратів А. Гаргаша про готовність Абу-Дабі нормалізувати відносини з Анкарою. «Ми хочемо нормалізувати наші відносини з Туреччиною в рамках взаємної поваги суверенітету», – зазначив еміратській високопосадовець. Він підкреслив, що сьогодні немає причин, які могли б викликати суперечки або проблеми між Туреччиною і ОАЕ. Міністр також провів паралелі з напруженістю у відносинах між Туреччиною і Євросоюзом, відзначивши, що останнім часом в Анкарі виступають з обнадійливими заявами на адресу Брюсселя. Раніше А. Гаргаш зробив наголос на тому, що на Близькому Сході Емірати є для Туреччини торговим партнером номер один [13]. Наступним кроком на цьому шляху став візит наслідного принца Абу-Дабі та фактичного правителя ОАЕ шейха Мухаммеда бен Зайда Аль Нахайяна до Анкари, під час якого, зокрема, були досягнуті домовленості про інвестування Еміратами в турецьку економіку 10 млрд дол. США [14]. Ще одним дуже важливим кроком став візит президента Ердогана до Еміратів. Майже всі впливові ісламські ЗМІ надають велике значення цьому візиту й говорять про те, що двосторонні міждержавні політичні та економічні відносини виходять на новий рівень, який у разі збереження динаміки останніх років у середньостроковій перспективі може перетворитися на стратегічний [15]. На цьому тлі викликає значну увагу й ситуація з проривом, який сьогодні спостерігається у відносинах обох країн з ще одним військово-політичним та економічним лідером Близького Сходу – Ізраїлем.

Висновки. Нормалізація у відносинах між провідними арабськими країнами і Туреччиною матиме тенденцію до посилення як мінімум у короткостроковій перспективі. У цей період у межах сучасного політичного курсу адміністрації Дж. Байдена на території Великого Близького Сходу очікується формування

близькосхідного пулу союзників США на безконфліктній основі. Реалізація цього сценарію матиме позитивне значення для подальшої нормалізації військово-політичної та соціально-економічної ситуації на Близькому Сході. Крім того, частина фінансових ресурсів, яку було заплановано використати у заходах зі стабілізації політико-економічного стану арабських країн, може бути переорієнтована у бік інших стратегічних партнерів Сполучених Штатів. У зв'язку з цим перед Україною відчиняються нові можливості у контексті отримання вищевказаних коштів для потреб вітчизняної економіки, а також виходу на ринки арабських країн за рахунок подальшого розвитку і укріплення стратегічних відносин із Туреччиною. Суттєве поліпшення у двосторонніх турецько-арабських відносинах може сприяти просуванню на регіональні ринки за допомогою ТР продукції цивільного призначення українських виробників, а також спільних високотехнологічних виробів на кшталт бойової безпілотної техніки. Крім того, для подальшого укріплення двосторонніх українсько-турецьких та українсько-арабських відносин необхідним є розширення контактів у гуманітарній і, особливо, науковій сферах.

Використані джерела і література

1. Бжезинский З. Выбор: Мировое господство или глобальное лидерство. Москва, 2004. 287 с.
2. Роган Ю. Арабы. История. XVI-XXI вв. Москва, 2019. 769 с.
3. Роган Ю. Падение Османской империи: Первая мировая война на Ближнем Востоке, 1914-1920. Москва, 2018. 559 с.
4. Кинросс Лорд. Рассвет и упадок Османской империи. Москва, 1999. 696 с.
5. Гудвин Дж. Величие и крах Османской империи: Властители бескрайних горизонтов. Москва, 2018. 352 с.
6. Ганіюглу Ш.М. Ататюрк: Біографія мислителя. Львів, 2018. 240 с.
7. Еремеев Д.Е. История Турецкой Республики с 1918 года до наших дней. Москва, 2017. 376 с.
8. Политические системы и политические культуры Востока: монографія / за ред. А.Д. Воскресенського. Москва, 2007. 829 с.
9. Руа О. Глобализированный ислам: в поисках новой уммы. Москва, 2018, 338 с.

10. Ю. Волошин. Міжнародно-правові засоби розв'язання греко-турецького конфлікту в контексті процесів європейської міждержавної інтеграції. Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2018. Випуск 37. С. 253–263. URL: https://ipien.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/voloshyn_miznarodno.pdf (дата звернення: 05.01.2022).
11. Eric Trager. The Unbreakable Muslim Brotherhood. Foreign affairs magazine, september october 2011, pp. 114–222. URL: (<https://www.foreignaffairs.com/articles/north-africa/2011-09-01/unbreakable-muslim-brotherhood>).
12. Б. Черкас, Н. Новицька. Зовнішньополітична стратегія Катару в регіоні Африканського Рогу. Міжнародні відносини. 2020. № 1(51). С. 31–35. URL: <http://journals.iir.kiev.ua/index.php/knu/article/viewFile/3964/3617> (дата звернення: 05.01.2022).
13. ОАЕ хочуть нормалізувати відносини з Турцією. МК-Турція. 2021. URL: <https://mk-turkey.ru/politics/2021/01/11/otnosheniya-s-turciej.html> (дата звернення: 22.01.2022).
14. Марианна Беленькая. ОАЭ и Турция скрепили мир деньгами. Коммерсантъ. 2021. URL: <https://www.kommersant.ru/doc/5090005> (дата звернення: 22.01.2022).
15. Erdogan visits UAE to bolster political, economic ties. Al Jazeera. 2022. URL: <https://www.aljazeera.com/news/2022/2/14/erdogan-to-visit-uae-to-bolster-political-economic-ties> (дата звернення: 15.02.2022).

УДК 94:327(5 – 15)

Пророченко Н.О.

ВІДНОСИНИ ІРАНУ З ДЕРЖАВАМИ-ЧЛЕНАМИ РСАДПЗ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Анотація. У статті аналізуються відносини Ірану з державами-членами РСАДПЗ на сучасному етапі. Висвітлюється історія зв'язків Ірану з державами-членами РСАДПЗ, природа їхнього суперництва на Близькому Сході та у Перській затоці, передумови для співпраці. Звертається увага на неоднорідність підходів держав РСАДПЗ до взаємодії з Іраном і намагання останнього використовувати це. Характеризуються погляди сторін щодо шляхів підтримання регіональної безпеки. Визначаються пер-